

STÁLÁ VENKOVNÍ EXPOZICE na Říčanské hájovně

Les

jako zdroj tradice

 muzeum
ŘÍČANY

m muzeum
ŘÍČANY

OBSAH:

O venkovní expozici	5
Tři výlety na říčanskou hájovnu a do okolí	6
K hájovně na kole	10
Říčanská hájovna a hájovny u Říčan	11
Jak Říčany k lesům přišly	13
VENKOVNÍ EXPOZICE	14
Lesy v okolí Říčan	15
Les a bezlesí	16
Lesní zemědělské aktivity ve středověku	17
Lesní pastva	17
Květena říčanských lesů	18
Venkovská zahrádka	18
Lesní byliny a plodiny	19
Zvěř a ptactvo	20
Geologické poměry	21
Pravěké nástroje	22
Slované a Říčansko	22
Slovanská božstva a magie lesa	23
Kudy vedly staré cesty?	23
Vrcholně středověká kolonizace	24
Uhlíři a další lesní řemesla	25
Milíře	27
Včelaření	28
Brtě a brtníci	28
Včelníci	29
Medovina	29
Včelařské organizace	29
Venkovní pec na chleba	30
Kde bádát o Říčanech	31
Rozhovor o hájovně s Vladimírem Broukalem ze Světic	34
Pracovní a inspirační listy	37
Seznam vyobrazení	46

Expozice představuje tradice lesa a jeho okolí z přírodního i historického hlediska

Co zde uvidíte:

- **idol** (socha boha) odkazující na slovanská božstva
- **klát**, jenž nás zavede k samým počátkům využívání včelích produktů
- **tradiční úly** představující pokročilejší formu domestikace včel
- **model milře**, který připomíná výrobu dřevěného uhlí ve zdejších lesích
- **lesní zahrádku** s lesními bylinkami a plodinami
- **původní zdejší lesní dřeviny** (lípa, habr, buk)
- **naučné tabule** k expozici s mnoha zajímavými informacemi

K odpočinku lze využít dřevěné lavičky a stůl. Nejen pro děti je k relaxaci určen Brvoun – imaginární tvor z mohutného kmene akátu. Na kraji lesa pak můžete najít i jeho „dítě“ – malého Brvounka. Oba vytvořil Lukáš Gavlovský. Cyklisté si mohou odložit kola do dřevěného stojanu.

Vstup do expozice je zdarma.

Část expozice (úly, zahrádka) je umístěna v zahradě Říčanské hájovny, která je zpřístupněna veřejnosti během akcí pro veřejnost. Sledujte nabídku akcí na www.ricany.cz/muzeum.

Doprovodné pracovní listy pro děti i dospělé k expozici najdete na konci publikace nebo si je můžete vyzvednout přímo v muzeu.

Projekt „Stálá venkovní expozice na Hájovně“ je spolufinancován Evropskou unií z Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova v rámci osy IV Leader, Programu rozvoje venkova ČR.

Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova: Evropa investuje do venkovských oblastí

TŘI VÝLETY NA ŘÍČANSKOU HÁJOVNU A DO OKOLÍ

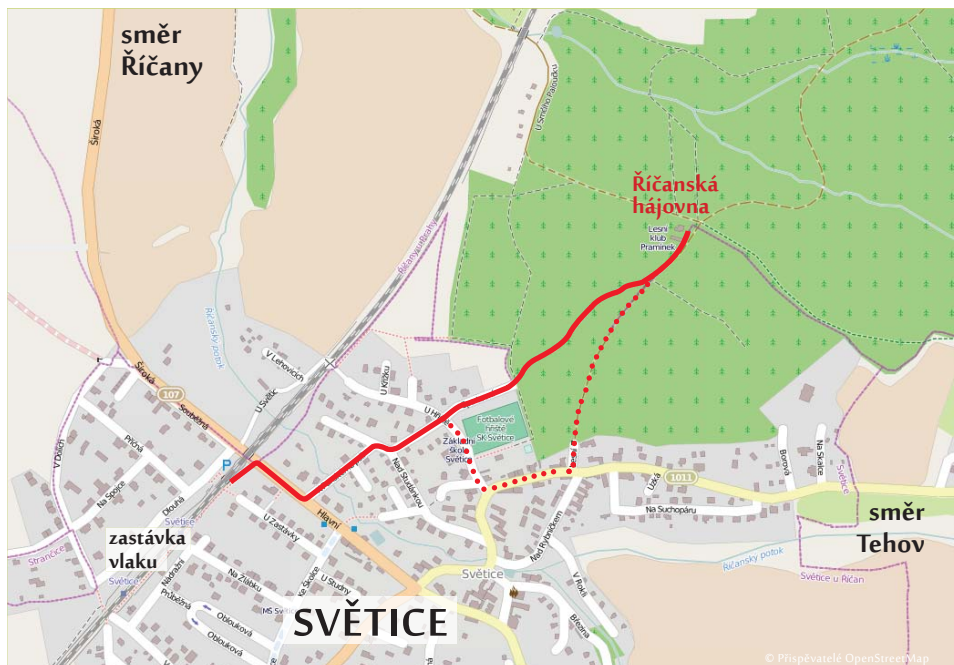
Pro návštěvu expozice můžete využít jeden z navrhovaných výletních okruhů. Okruhy jsou různě náročné a každý má jiné zaměření.

PRVNÍ TRASA: ZE SVĚTIC NA HÁJOVNU

- Náročnost:** jednoduchá (vhodné i pro kočárky)
- Trasa:** 2,5 km od vlaku (trasa tam a zpět), neznačeno
- Doprava:** vlakem (do Světic)
autem (parkování u fotbalového hřiště ve Světicích)
- Občerstvení:** obchod s potravinami (u fotbalového hřiště ve Světicích)

Po příjezdu vlakem do Světic se vydáte směrem k fotbalovému hřišti a podél něj pěšinkou k hájovně (viz mapka). Pro kočárky je tato cesta nevhodná, místo toho použijte širokou lesní cestu (viz tečkovaná cesta). Trasu si můžete prodloužit vycházkou do Říčanského lesa.

DRUHÁ TRASA: ŘÍČANSKOU HISTORIÍ NA HÁJOVNU

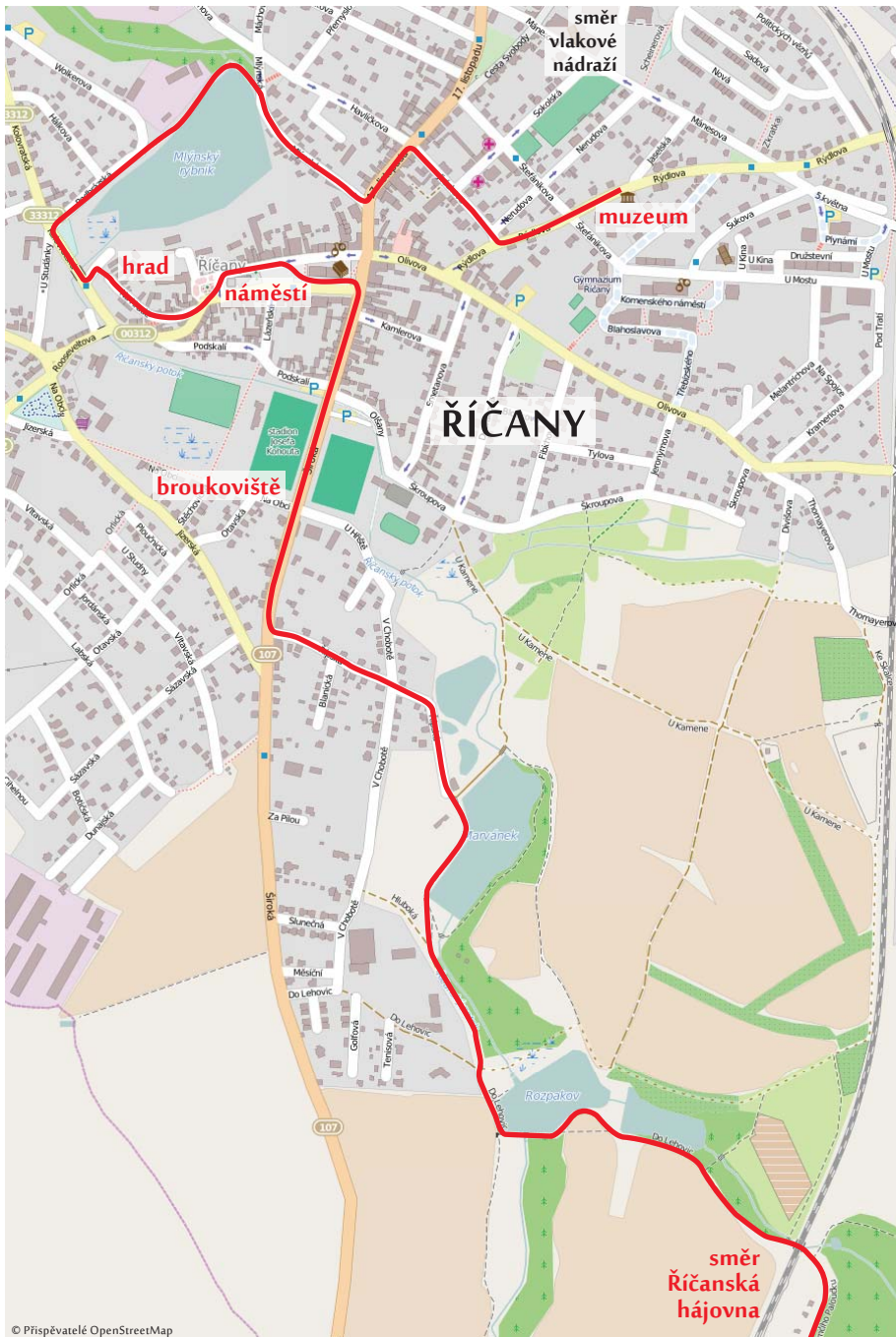
Náročnost: střední

Trasa: 5 km od vlaku (jedním směrem, k tomu 1,5 km na vlak do Světic),
neznačeno, na trase se místy nalézají informační tabule naučné stezky

Doprava: vlakem (do Říčana, zpět je možné jet vlakem ze Světic)
autem (parkování v centru Říčana - např. neplacené parkoviště v Olivově ul.)

Občerstvení: restaurace, obchody s potravinami, cukrárny (v Říčanech)

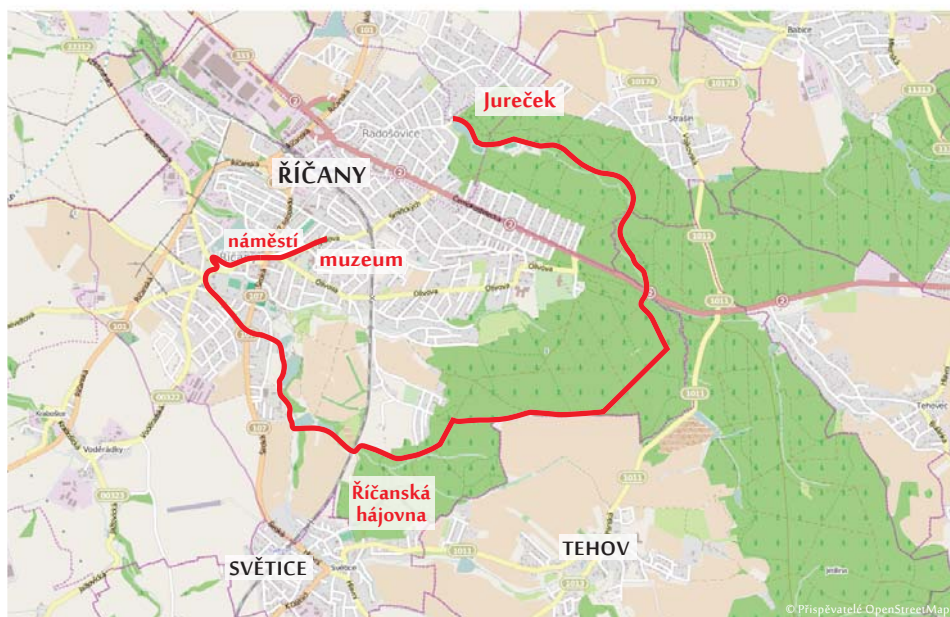
Trasa začíná v Muzeu Říčany, kde můžete navštívit aktuální výstavu. Výstavy jsou zaměřeny na přírodovědná, historická i umělecká témata, často s regionálním akcentem. Od muzea vyrazíme pod Mlýnský rybník za patrně nejkrásnějším panoramatickým pohledem na město. Mlýn u rybníka bychom dnes hledali marně (ač tu ještě ve druhé polovině minulého století stál), za Mlýnským rybníkem se však nalézají zbytky jiné pamětihodnosti, bývalé říčanské katovny. Poté pokračujeme ke gotickému hradu ze 13. století, ke kterému vystoupáme po kamenných schodech. Přímo z hradního nádvoří se můžete dostat do nově budovaného geoparku, který vzniká na pozemku základní školy." Od hradu, dnes tvořenému zbytky paláce, donjonu (obytné věže) a původní studně, vyjdeme uličkou přímo na náměstí. Zde stojí obdobně starý kostel sv. Petra a Pavla. Ten má sice již barokní háv, na jeho boční stěně jsou však dobře patrná dvě zazděná gotická ostění (dveří a okna). U kostela upoutají sochy barokního svěťce sv. Jana Nepomuckého a českého patrona sv. Václava. Za kostelem v severní řadě domů nalezneme dům s bohatou novobarokní štukaturou (tzv. Teršípův dům). Náměstí přejdeme celé, kolem sloupu se sochou Panny Marie z roku 1699 a staré radnice zamíříme do Široké ulice. V této ulici hledejte původní barokní dům s opraveným zdobeným štítem (čp. 26). Dále po silnici mezi fotbalovým a ragbyovým hřištěm se dostanete k broukovišti. Poté již stačí zabočit ulicí Řípskou směrem k rybníku Marvánek, a dále cestou kolem dalších rybníků k Říčanské hájovně. V této části trasy sledujeme část naučné stezky Říčansko.

TŘETÍ TRASA: PO NAUČNÉ STEZCE ŘÍČANSKO NA HÁJOVNU

Náročnost:	střední	↑ ↑
Trasa:	11 km od vlaku (celá trasa), na trase se nalézají infopanely naučné stezky	
Doprava:	vlakem (do Říčan) autem (nejlépe parkoviště u koupaliště Jureček v Radošovicích)	↑ ↑
Občerstvení:	restaurace, obchody s potravinami, cukrárny (Říčan, Radošovice) restaurace Jureček (Radošovice)	↑ ↑

Naučná stezka Říčansko má celkem 18 zastavení, její délka je 8,9 km. Informační letáček k naučné stezce získáte zdarma v Muzeu Říčany nebo v infocentru na Masarykově náměstí. Vyrazit můžete v obou směrech, z Masarykova náměstí nebo od koupaliště Jureček. Jednotlivá zastavení představují přírodu a historii regionu. Expozici na Říčanské hájovně naleznete v necelé polovině trasy (směr z náměstí), u stanoviště sedm. Můžete tu strávit delší čas prohlídkou, pojit (z vlastních zásob) a odpočinout si před další cestou. Výlet lze zakončit návštěvou stylové výletní restaurace Jureček, která občerstvuje znavené výletníky již od dob první republiky. V horkých letních dnech přijde k chuti také možnost vykoupaní v přírodním koupališti.

K HÁJOVNĚ NA KOLE

GPS souřadnice Říčanské hájovny: 49.975338, 14.670315

Cyklotrasa 0021:

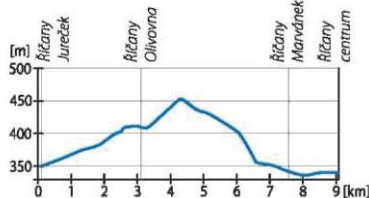
z Jurečku v Říčanech, proti proudu Rokytky, okolo Olivovny, směrem k Hájojně

Cyklotrasa 0021:

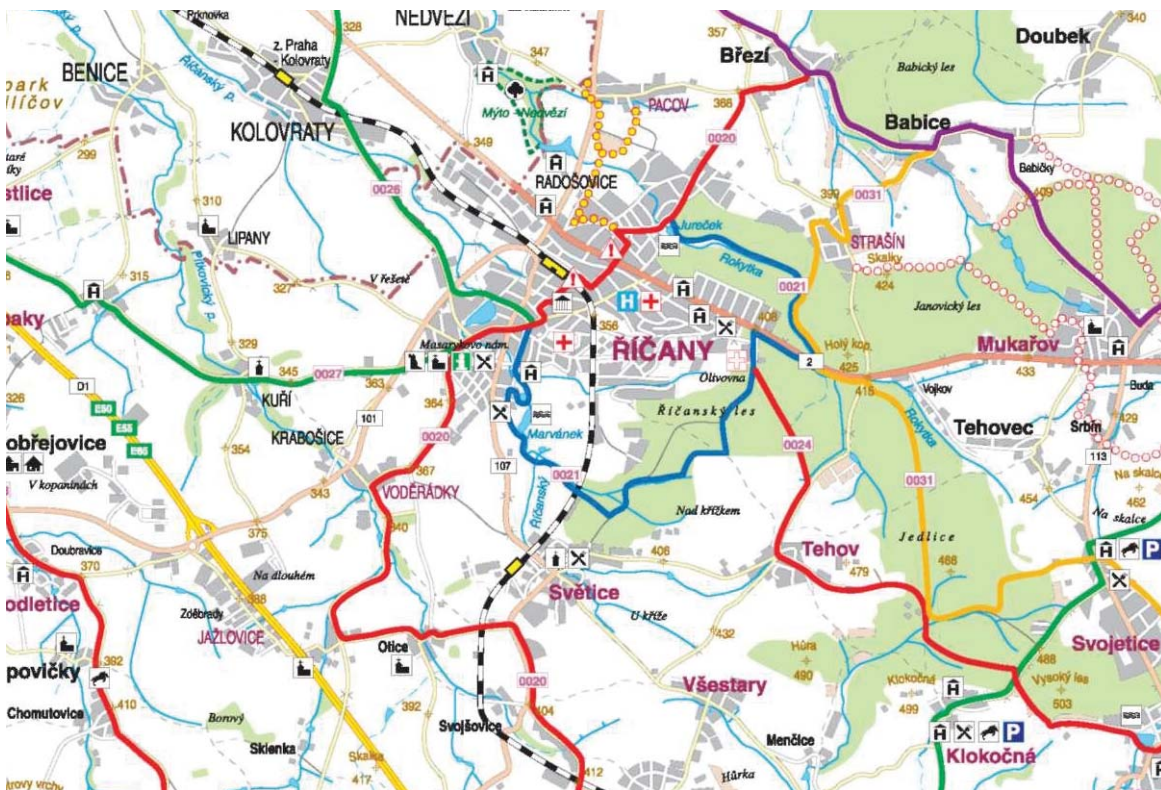
z centra Říčan, kolem Marváneku v Říčanech, Oázy v Říčanech, směrem k Hájojně

0021: Říčany

Jureček - Olivovna - Marvánek - centrum

Další možnosti napojení na cyklotrasy.

Zdroj: <http://www.laduv-kraj.cz>

ŘÍČANSKÁ HÁJOVNA

Říčanská hájovna slouží jako terénní pracoviště **Muzea Říčany**. Na louce u hájovny má zázemí **Lesní klub Pramínek**, což je dětská lesní školka Ekocentra Říčany. Muzeum na hájovně realizuje výukové programy pro školy a osvětové akce pro veřejnost (Den Země, Den stromů, přírodovědné vycházky aj.). Školící a ubytovací prostory jsou pronajímány pro vzdělávací aktivity. Informace o možnostech pronájmu najdete na webu Muzea Říčany www.ricany.cz/muzeum.

HÁJOVNY U ŘÍČAN

Až do pozemkové reformy ve 30. letech 20. století, kdy rozsáhlé lesní plochy získalo do svého vlastnictví město Říčany, byl Říčanský les spravován výlučně **panskými myslivnými**. Přesto však původně obydlí místního **panského hajného** stávalo přímo v Říčanech v místech dnešní **tržnice v Olivově ulici**. Tato myslivna je známa z doby po třicetileté válce. Roku 1769

Hájovna za Olivovnou - fotografie z r. 1928
(foto: archiv Muzea Říčany)

se měšťané usnesli, že s povolením vrchnosti „*vyhandlují tuto panskou myslivnu za jiný kvartýr pro fořta*“. Další situace není zcela jasná, ovšem o 50 let později máme záznamy o jiném objektu fořta neboli lesníka. Jednalo se o **fořtovnu** zřízenou během první poloviny 19. století. Stávala bezprostředně za dnešní **Olivovnou** (v místě nároží ulic Malá Olivová a Poslední).

Říčanská hájovna v lese u Světic je ze všech zdejších mysliven a hájoven nejmladší. Byla postavena počátkem 20. století.

Vzhledem k rozsáhlému území říčanských lesů najdeme u okolních vsí mnoho dalších objektů, které sloužily potřebám lesního hospodářství. Za všechny jmenujme **vojkovskou hájovnu** stojící v místech zaniklé vsi Vojkov.

Říčanská hájovna - fotografie z r. 1955 (foto: archiv Muzea Říčany)

Vojkovská hájovna - fotografie kolem r. 1908 (foto: archiv Muzea Říčany)

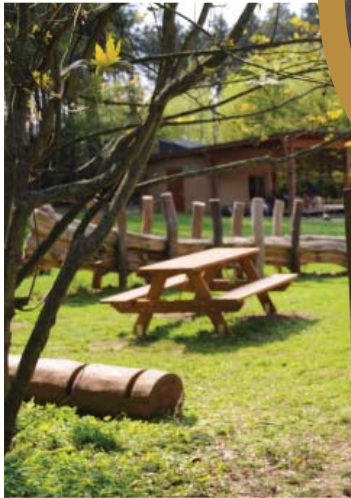
JAK ŘÍČANY K LESŮM PŘIŠLY

Zmínky o hajných ve východně od Říčán položených lesích najdeme sporadicky již v 16. století (jejich přítomnost zde však lze logicky předpokládat i v dobách dřívějších). Hajní podléhali správě místních panství – po velkou část novověku v držbě **Lichtenštejnů**. Takový hajný musel při svém jmenování svému pánovi přísahat věrnost, obdobně jako o tom máme zprávu z přelomu 17. a 18. století: „...rybníky, potoky, luka, lesy, mýta (tj. paseky), revíry Jeho Milosti Knížete, ptáci i zvěři i jiné všelijaké případnosti mně svěšené, ve všem bedlivě pozor míti, takové často procházeti...Kdyby sem takového shledal, že by někdo něco panského užíval a z toho poplatku nedával, v lesích škodu dělal, v rybnících i potocích ryby a raky chytal, toho netajiti ...“

Pohlédneme-li na staré mapy a archivní písemné záznamy, zjistíme, že ještě v 19. století město Říčany z Říčanského lesa vlastnilo pouze drobty. Jednalo se zejména o kousek lesa v jižní části katastru v prostoru mezi dnešní Říčanskou hájovnou a železniční dráhou, dále pak výseč lesa pod areálem dnešní Olivovy léčebny. Obdobně nevýznamná část patřila místnímu kostelu. Zbytek rozlehlých lesů náležel **knížeti Lichtenštejnovi**. Dle map z doby kolem druhé poloviny 19. století byl Říčanský les výlučně **lesem jehličnatým**, na rozdíl od sousedních lesů Janovického a Jedlice, které v dobové mapě označují symboly pro les smíšený.

Ještě ve 30. letech 20. století před realizací pozemkové reformy vlastnilo město Říčany pouze o něco více než 6 hektarů lesních pozemků, zatímco kníže Lichtenštejn byl vlastníkem necelých 238 hektarů. Pro tak malý městský les nemělo smyslu vydržovat si vlastního správce, a tak dohled nad městským lesem vykonávala správa lichtenštejnského panství. Za tuto službu město ovšem platilo. V **městském lese** tehdy rostly zejména **smrky, borovice a břízy (v panském hlavně smrky, jedle, duby a modřiny)**. Při pozemkové reformě Říčany o po Lichtenštejnech přerozdělované lesy soupeřily zejména s Prahou, která hodlala získat do svého majetku souvislejší lesní plochy ve svém východním okolí. Říčany nakonec „vybojovaly“ 176 hektarů lesa (tedy přibližně o 50 hektarů méně, než-li bylo žádáno). Les v dané výměře definitivně převzaly **roku 1937**. Na základě kupní smlouvy, kterou předložila Agrární banka jako právní zástupce lichtenštejnského panství a kterou městské zastupitelstvo schválilo poměrem hlasů 28 ku 7, stála hájovna u Světic 28 626 Kč, jeden hektar lesa pak 2 170 Kč. Celkové náklady na pořízení lesů se vyšplhaly na částku převyšující **půl milionu tehdejších československých korun**. Současně byl vypracován hospodářský plán na dobu 10 let, ustanoven lesní správce a řešena situace chybějícího vodního zdroje pro hájenku u Světic.

VENKOVNÍ EXPOZICE

LESY V OKOLÍ ŘÍČAN

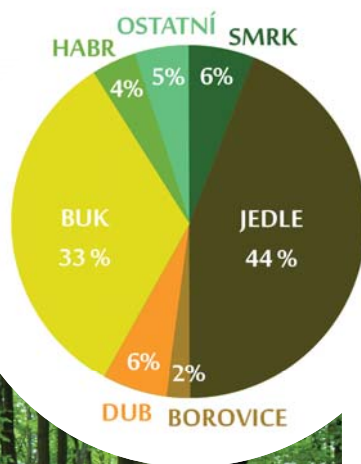
Dnešní podoba lesa se výrazně liší od lesů, které tu rostly v době středověkého osídlování. V této nadmořské výšce (370 m n. m.) se **přírozeně vyskytují dubové lesy s příměsí buku a jedle**. Vzhledem k velké poptávce po palivovém dřevu se v říčanských lesích během středověku prakticovala velmi krátká doba **obmýti** (průměrný věk stromů určených ke kácení byl kolem 30 let), což vedlo k rozšíření dřevin dobře snášejících **pařezení** (kácení s následným obrůstáním pařezů), například **habru**.

Habrové pařezy najdete například podél potoka nad Srncím paloučkem, nad Jurečkem, nebo podél Rokytky v přírodní rezervaci Mýto.

Zdejší lesy byly v minulosti označovány jako "černé" (odtud místní názvy Kostelec nad Černými lesy, Černé Voděrady), jednalo se o zastíněné porosty s vysokým podílem jedle. Vzrostlé jedle s přirozeným zmlazením rostou dnes například nad potokem směrem k Tehovu.

Jedle byly výběrově těženy a používány jako kvalitní stavební dřevo, takže jejich zastoupení kleslo až na současné 1 %.

Od 18. století zde byly vysazovány **modřiny** a zejména **smrky**, které dnes převažují. Podle lesního hospodářského plánu z roku 2012 roste na území Městských lesů Říčany 44,5 % smrku a pouze 7 % dubu, 25 % buku a 15 % habru.

Graf zastoupení dřevin v roce 1650

Listnaté stromy

V okolí hájovny jsme vysadili stromy, které jsou ukázkou druhů vyskytujících se přirozeně na území říčanských lesů - lípa, habr, buk.

Ve stinných smrkových monokulturách se daří **houbám**, ale z lesních bylin snáší kyselou půdu vzniklou opadem smrkového jehličí pouze několik nenáročných druhů. Vysazené smrky jsou často napadené houbou **václavkou**, jejíž podhoubí prorůstá po poranění kůry do cévních svazků a strom kvůli tomu usychá. Přítomnost podhoubí václavky poznáme podle lahvovitě rozšířených bází kmene smrku. Smrky jsou napadány **lýkožroutem**, smrkovým jehličím se živí housenky **bekyně mnišky** a borovým jehličím **housenky lišaje borového**.

Od roku 2012 jsou lesy v majetku města Říčany prohlášeny za lesy zvláštního určení s převážně rekreační funkcí. To v praxi znamená, že by zde těžba dřeva přestala být prioritou a odumírající smrkové monokultury by měly být postupně převedeny na smíšené porosty.

LES A BEZLEŠÍ

V okolí Říčan nenajdeme primární bezleší (například skály nebo rašeliniště), ale bezlešá stanoviště vzniklá činností člověka. Jedná se o zemědělské plochy - louky, pole a pastviny, které vznikaly po vykloučení lesa v okolí sídel. Takovou památkou na působení člověka v okolí zaniklé obce Vojkov je podmáčená **louka u Vojkova**, naleznete ji po

pravé straně ve sníženině pod černokosteleckou silnicí směrem od Říčan. Tato druhově bohatá louka je stanovištěm nejen pro řadu vzácných druhů rostlin (např. **orchidej prstnatec májový**, kosatec sibiřský, kozlík dvoudomý), ale i pro motýly, brouky, obojživelníky a další živočichy. Louka přechází v tužebníková lada a bez lidského zásahu by postupně zarostla rákosem, chrasticí a olšemi. Tuto louku pravidelně kosí dobrovolníci ze ZO ČSOP Ekocentrum Říčany.

Mezi další stanoviště významná z hlediska výskytu ohrožených druhů živočichů patří lesní tůňky, kde můžete pozorovat čolky horské a další obojživelníky.

V potocích se můžete setkat s hrouzkem obecným a střevlí potoční. Potoky jsou lemovány vrbovými porosty, které daly jméno nejvýznamnějšímu místnímu toku – **potoku Rokytce** (od "rokytí" = proutí).

LESNÍ ZEMĚDĚLSKÉ AKTIVITY VE STŘEDOVĚKU

Lidé žijící v blízkosti lesa či přímo v něm jej využívali k řadě forem zemědělských aktivit jako bylo lesní polaření (tj. krátkodobé využití lesních ploch po jejich vyčištění od porostu pro pěstování některých druhů plodin), lesní pastva, lesní senoseč, pro podestýlku a krmí hospodářských zvířat se užívalo shrabané jehličí a listí či tzv. letnění (osekávání mladých větví a otrhávání listů). Duté kmeny stromů, jež osídlily včely, se stávaly výtečným

zdrojem jedinečného sladidla – medu. Někde se vyskytovaly i rozlehlější volné plochy, louky. V urbáři z roku 1564 se např. u Tehova píše o nájmu „louky v lesích k Svojeticím“. Les byl vesničanům k užítku i jako zdroj lesních plodů, oficiálně zakázaných úlovků zvěře či zdrojem stavebního a palivového dříví.

Vyobrazení větší zemědělské usedlosti u lesa z 15. století ⁽¹⁾

LESNÍ PASTVA

V lese nepásli dobytek pouze místní, ale i obchodníci, kteří hnali krajem dobytek na trhy zejména do Prahy. V již zmíněném urbáři je u popisu obce Vyžlovka napsáno: „Item také tady mimo touž ves honí se volí z Uher a berani valašské a platí z každého sta volův 20 grošů a z jednoho sta capů neb beranů po 7 groších ... Než zase proti tomu týž kupci mají svobodu a vůli, kdyby tudy hnali a jim se vidělo, dobytek svůj v lesích pásti svobodně, a za tu panstvu nic nedávají.“ Nejen dobytek ze vzdálených krajů se zde pásal, ale i obyvatelé sousedních panství les využívali. Za to však zde bývali popotahováni a museli pastvu nahradit místnímu pánu např. časově omezenou robotou.

KVĚTENA ŘÍČANSKÝCH LESŮ

Vzhledem k dominanci nepůvodních smrkových monokultur a také díky kyselému horninovému podloží, které je chudé na živiny, najdeme v říčanských lesích v podstatě jen běžné druhy lesních bylin (pitulník žlutý, jestřábník zední, **šťavel kyselý**, věsenka nachová). Nejbohatšími stanovišti jsou na jaře okolí potoků s výskytem orseje jarního, sasanky hajní a podbílku šupinatého, který parazituje na kořenech olší. Nad Jurečkem se setkáte s porosty konvalinky vonné. V okolí Rokytky rozkvétají rozsáhlé **porosty sasanky hajní** a **ptačince hajního**. Druhově nejbohatší porosty jarních bylin naleznete podél Rokytky v **přírodní rezervaci Mýto** (dymnivka dutá, kokořík mnohokvětý, sasanka pryskyřníkovitá).

V říčanských lesích si snadno budete připadat jako na horách, v prosvětlených porostech převažují borůvky, na vlhčích místech překvapí trsy **kapradiny pérnatce horského**. Z dalších kapradin tu roste například **kaprad' osténkatá** a **papratka samičí**. Na podzim působí dekorativně žlutnoucí vysoké trsy trávy jménem **bezkolenec modrý**. Okraje lesa a okolí cest je silně ruderalizované a převažuje zde tráva třtina křovištní, netykavka malokvětá (původem ze Sibíře) a porosty ostružiníků.

VENKOVSKÁ ZAHRÁDKA

Tradiční venkovská zahrada se vyvíjela a proměňovala po několik staletí, vznikala často samovolně a bez plánování. Přebytky, nové sazeničky a odkopky dostávali sousedé nebo příbuzní. Původně zahrada plnila hlavně účely užitkové a byla důležitým zdrojem zásob pro domácnost – pěstovala se zde **zelenina, koření, byliny léčivé, barvířské** nebo rostliny pro další zvláštní využití (schopnost odpuzovat hmyz, chránit obydlí, poskytovat vlákna pro textilní zpracování a podobně).

Kouzlo venkovské zahrady spočívá v **rozmanitosti** a kombinování druhů rostlin, tvarů, vůní a barev, které se na první pohled mohou zdát neuspořádané. Přímo mezi pěstovanou zeleninou tak najdeme letničky a bylinky. Lidé dříve pěstovali zejména druhy rostlin, které byly v kraji domácí, přečkávaly spolehlivě zimu a dobře se rozmnožovaly. V průčelí stavení bývala ještě v 19. století pestrá kvetoucí **předzahrádka**

s **okrasným keřem** (šeřík, klokoč, pustoryl, kalina, růže) a **vyššími květinami** (topolovky, pivoňky, ostrožky, plamenky, orlíčky, astry, zvonky, kohoutky, kopretiny, kosatce, lilie, fialy, slunečnice,...). Ty se používaly k řezu a **zdobily interiér kostelů, hřbitovů** či okolí **kapliček**. Vzrostlé květiny poskytovaly ale i více soukromí v obytné místnosti, která bývala obrácena směrem do návsi nebo do ulice. Za dvorem a stodolou obvykle pokračoval ovocný sad a pole. Obydlí organicky zapadalo do okolní krajiny a část zahrady se prolínala s dalšími pozemky.

KLOKOČ

Nejenže zdobil venkovské usedlosti, této rostlině se rovněž přisuzovala magická moc. Z minulosti je známo hojné užívání klokočí na **korálky růženců**. Rostlina se dostala i do některých místních názvů či jmen obcí (např. nedaleká Klokočná).

Lesní zahrádka

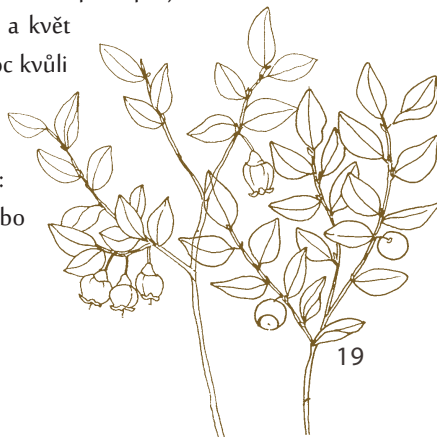
Jak se jmenují byliny, které rostou v naší lesní zahrádce, si můžete přečíst na jmenovkách.

LESNÍ BYLINY A PLODINY

V okolí hájovny a v zahradě rostou běžné lesní plodiny: **jahodník obecný, maliník, ostružiník** a **brusnice borůvka**.

Léčivé byliny lidé v minulosti využívali mnohem více než dnes. Některé pěstovali v zahrádkách (sléz, bršlice, máta), většinu druhů ale babky kořenářky sbíraly na loukách, pastvinách a v lesích. V říčanských lesích můžeme najít léčivé byliny i dnes. V okolí vlhkých cest vykvétá růžová **zeměluč lékařská**, ze které lze připravit účinný výluh na podporu trávení. Uklidňující účinky má čaj z **mařinky vonné** (obsahující vonný kumarin) nebo **kozlíku lékařského**, který roste podél potoků a ve vlhkých příkopech. Do léčivých směsí na léčbu onemocnění dýchacích cest se používají **listy jahodníku** (působí také proti průjmům), **ostružiníku** a **maliníku** (působí též močopudně) a květ **lípy**. Některým bylinám lidé přisuzovali léčivou moc kvůli podobnosti tvarů jejich listů s vnitřními orgány (jaterník, plicník).

Na zahradě se pěstují některé z tradičních bylinek: např. **dobromysl, tymián, šalvěj, měsíček** nebo **levandule**.

ZVĚŘ A PTACTVO

Z velkých šelem v říčanských lesích již nepotkáte ani medvědka nebo vlka. Ojediněle není vyloučen výskyt rysa ostrovida, který se šíří do středních Čech a jehož nejbližší stálá populace je v Brdech. V roce 2012 byl jeden **rys** odchycen v **nedalekých Strančicích**, ale jednalo se pravděpodobně o jedince ze soukromého chovu. Z menších šelem je běžná **liška** a **kuna** lesní. Z dravců spatříte nejčastěji **káně** lesní. Z hlodavců jsou v okolí běžné **myšice lesní**, **hraboši** a **norníci**, které díky jejich noční aktivitě pravděpodobně nezpozorujete. Hnízdí zde také krkavec obecný, který se do oblasti rozšířil v posledních cca 20 letech. Běžně se setkáváme se strakapoudem velkým, vzácněji s datlem černým. Z drobných pěvců můžete potkat **králíčka** nejmenšího, **brhlíka** lesního, **mlynaříka** dlouhoocasého, **budníčka menšího**, **červenku obecnou** a další. S místními druhy ptáků se můžete seznámit na pravidelných akcích **Ekocentra Říčany**. Z větších ptáků je možné pozorovat volavky popelavé nebo čápy černé, kteří hnízdí v nedaleké národní přírodní rezervaci Voděradské bučiny.

*Králíček ohnivý
fotografie z kroužkování
prováděného ornitology
v okolí hájovny*

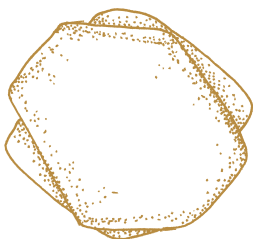
V honitbě Světice (1912 ha), která se táhne od Jazlovic až po Svojetice, hospodaří Myslivecké sdružení Světice. Obhospodařuje zde přibližně 85 kusů srnčí zvěře, 150 zajíců a 150 bažantů (průměr za posledních 10 let). V roce 2012 bylo odloveno 168 divokých prasat, která způsobují zemědělcům škody na polích osetých kukuřicí a řepkou. Dále bylo v roce 2012 zastřeleno 20 lišek a 4 kusy srnčí. 42 kusů srnčí zvěře uhynulo (většinou na silnicích).

GEOLOGICKÉ POMĚRY

Horninové podloží Říčanské hájovny tvoří **žula**. Skládá se z minerálů křemene, slídy a živce. Zajímavostí říčanské žuly je **draselný živec ortoklas**. Ten tvoří velké krystaly, které se občas prolínají. Srostlicím se pak říká **karlovarské dvojče**.

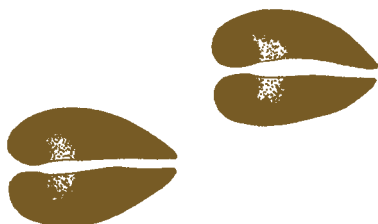
Hned vedle hájovny směrem na východ dochází ke střídání podložních hornin. Žula se zde natlačila na starší, ordovické usazeniny - usazeniny dávného moře. Dnešní šedavou horninu, která v podzemí vznikla díky prohřátí sedimentů vyvěrající žulou, nazýváme **rohovec**. Dále k Tehovu můžeme zakopnout o kameny tvořené **křemencem**, což byl původně čistý **mořský písek**.

Krystal ortoklasu

Karlovarské dvojče

PRAVĚKÉ NÁSTROJE

Říčansko bylo stáleji osídleno už v **mladší době kamenné** (cca 8. – 6. tisíciletí př. n. l.). Tehdejší lidé již hospodařili zemědělským způsobem života (tj. obdělávali svá políčka a bývali po delší dobu usazeni v jedné lokalitě).

V každodenním životě využívali řadu předmětů ze **dřeva**, které bylo snadno dostupné, tvárné a nahraditelné. Samotné dřevo se nám z této doby až na naprosto výjimečné případy nedochovalo. Co však přetrvalo věky, jsou kamenné nástroje, kterými dávní obyvatelé Říčanska toto dřevo opracovávali. Některé z nich jsou dnes ve sbírkách Muzea Říčany. Jedná se hlavně o kamenné „**sekery**“, které musel pravěký člověk opracovat do požadovaného tvaru v několika fázích. Broušením a hlazením zformoval ostří a vrtáním pomocí dřevěné větvičky podsypávané pískem pak vytvořil dokonale hladký otvor pro umístění topůrka. Výrobce musel zvládnout komplikovaný a dlouhotrvající proces. Zhotovit díru primitivní vrtačkou trvá řadu hodin, spíše však dnů. Muzeum Říčany dokonce chová ve svých sbírkách sekerku nedokončenou, provrtanou pouze zpola.

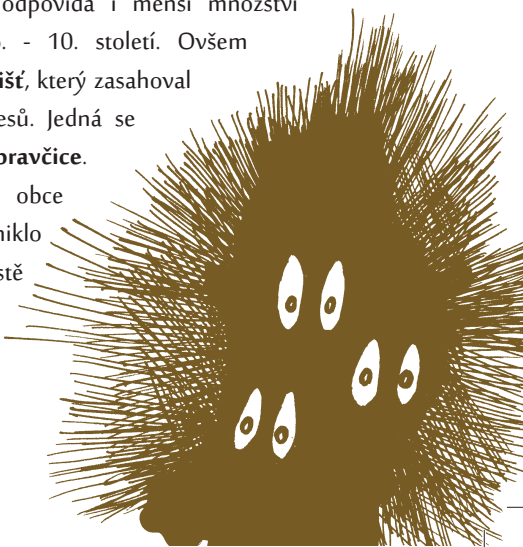

SLOVANÉ A ŘÍČANSKO

Během 6. století n. l. přicházejí do našich zemí **Slované**. Ti se dělili do několika kmenových knížectví. V jádru tehdejších Čech (tj. dnešní pražská oblast) se postupem doby utvořila doména pod vládou rodu Přemyslovců. Na okraji této oblasti leželo Říčansko. Dále na východ se táhl **pomezní hvozd**, za nímž se už rozkládalo knížectví zlické s centry jako Kouřim nebo Libice, kde v 10. století vládli Slavníkovci. Zbytky tehdejších hlubokých lesů, jež obě knížectví oddělovaly, zůstaly mezi Říčany a Kostelcem nad Černými lesy dodnes.

Řídkému osídlení hraniční oblasti odpovídá i menší množství archeologických nálezů z doby 6. - 10. století. Ovšem existoval zde pás významných **hradišť**, který zasahoval až do dnešních černokosteckých lesů. Jedná se o **Klučov – Přistoupim – Tismice – Doubravčice**.

Severně od dnešních Řičan nedaleko obce **Kralovice** dle nejnovějších výzkumů vzniklo v 10. století **přemyslovské hradiště** (dodnes v místě hradiště stojí kostel sv. Markěty).

SLOVANSKÁ BOŽSTVA A MAGIE LESA

Náš „idol“ (socha boha) je volně inspirován podobou slovanského boha Svantovíta z polského Wolinu. Typickým znakem slovanských zobrazení božstev je více tváří (zde čtyři).

Vytvořil Jan Busch.

Pokud hovoříme o božstvech ve slovanské době, pohybujeme se na úrovni více či méně přesných dohadů odvozených z řídkých středověkých písemných pramenů a archeologických nálezů. Na území Čech se nedochovaly téměř žádné doklady **zobrazování božstev**. Složení zdejší půdy nepřeje uchování předmětů ze dřeva a jiných organických látek (na rozdíl od některých území v Pobaltí či Rusku), vzácné jsou i nálezy kamenných sošek.

Unikátním nálezem ze zdejšího regionu může být kamenná soška boha (idol) z **Kouřimi**, jejíž nálezové okolnosti jsou ovšem značně rozporuplné.

Za pohanskými bohy se tak musíme vypravit na sever k pobaltským Slovanům (**idol z polského Wolinu**) a na východ (**zbručský idol** nalezený v západní části Ukrajiny). Z písemných i archeologických nálezů vyplývá, že slovanští bohové měli často **více hlav nebo tváří**. Mezi hlavní bohy patřil Perun (bůh hromů a bouří) a Veles (bůh podsvětí, úrody a stád), z dalších jmenujme Dažboga, Striboga, Svantovíta a bohyni Mokoš. Les byl sice místem magie a pověr, ovšem současně to bylo místo, ve kterém pracovala i bydlela řada lidí. Lesa se báli patrně zejména ti, kteří v jeho prostředí netrávili příliš času, tj. měšťané. Magické prvky si les uchoval hluboko do novověku.

Pastýř se psem, který má ostnatý obojek chránící při střetnutí s vlky⁽²⁾

*Zbručský idol⁽³⁾
(1 ze 4 tváří)*

KUDY VEDLY STARÉ CESTY?

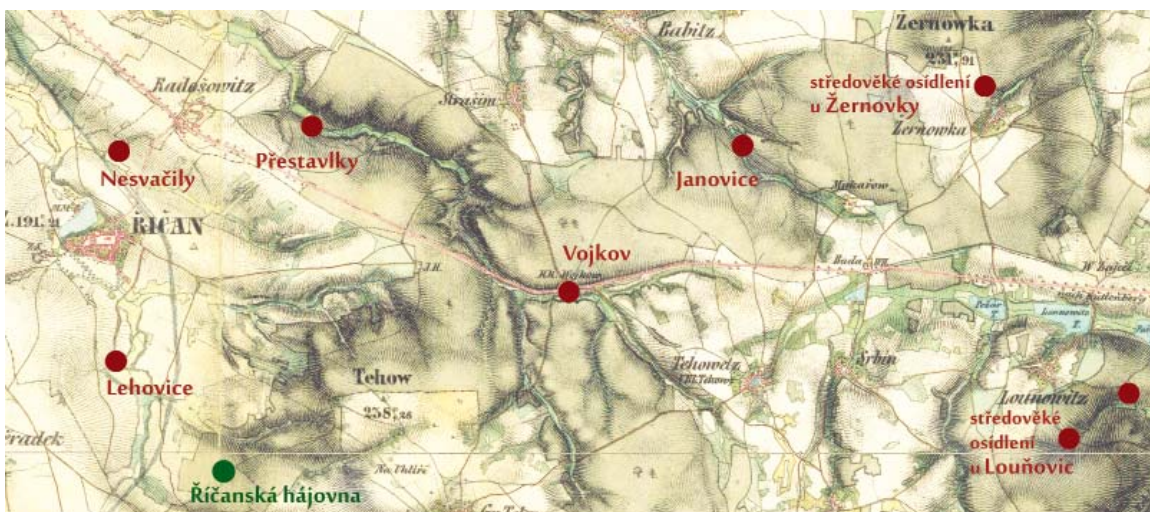
Po sjednocení pražského a kouřimského knížectví pod vládou Přemyslovců na přelomu 10. a 11. století přestalo být dnešní Říčansko okrajovým územím a mohlo těžit ze své polohy při důležitých cestách v nově sjednoceném českém státě. Procházela tudy **cesta z Prahy** na hradiště **Kouřim** a o něco jižněji pak spojnice Prahy se **Sázavským klášteřem**, založeným

v první polovině 11. století sv. Prokopem. Od ní se oddělovaly větve vedoucí do jihočeské oblasti (v této souvislosti se často zmiňuje i tzv. solná stezka, po které do středu Čech proudila sůl z rakouských Alp). Na kraji hlubokých lesů byly postupně zakládány vesnice. Názvy dřevin se tak objevily ve jménech řady lokálních vsí – **Dubeč, Doubravčice, Břeží**.

V souvislosti starého osídlení a komunikačních stezek je zajímavé sledovat výskyt nejstarších, **románských kostelů**, ležících přímo na těchto cestách či v jejich blízkosti. Při cestě z Prahy do jižních Čech a na Sázavu stál hned v těsné blízkosti pražské aglomerace **kostel sv. Máří Magdalény ve Vršovcích** (dnes sv. Mikuláše), pocházející už z počátku 11. století. Další staré kostely ležely v **Záběhlicích, Hostivaři a Průhonicích**. Z blízkého okolí Říčán připomeňme **kostel sv. Václava v Jažlovicích** a zbytky tamější románské stavby ve zdivu současného presbytáře, dále **Kostelec u Křížků**, kde je starobylá románská **rotunda sv. Martina**. Písemná zmínka o románské **bazilice v Mnichovicích** pochází z roku 1140.

VRCHOLNĚ STŘEDOVĚKÁ KOLONIZACE

Středověká kolonizace místních hvozdů probíhala od přelomu 12. a 13. století. Jednalo se o kolonizaci vnitřní (vedenou ze sídelních center tehdejších Čech), na rozdíl od vnější kolonizace (spojované s příchodem německých osadníků zejména do českého pohraničí). Osadníci klučením lesa získávali půdu pro vlastní ves i políčka v přilehlém okolí. Dřevo využili ke stavbě domů a jako otop na zimu. Na opracovávání dřeva upomíná i železná sekera z tohoto období uložená v archeologické sbírce Muzea Říčany.

© 2nd Military Survey, Section No. 02, 18, 18, Austrian State Archives/Military Archives, Vienna © Elaborated geoinformatics University J. Purkyně - <http://www.geoinf.cz>
© Miroslava Zemanová pro střední ČR - <http://www.zemanova.cz>

Zaniklé vsi v blízkosti Říčanské hájovny

Zachovalý kostel ze zaniklé vsi Aldašín

S rozvojem osídlení došlo i na stavbu specializovaných objektů, jako jsou menší rybníčky, zadržující pro hospodářství potřebnou vodu, nebo mlýny. Jeden takový zaniklý mlýn se nalézá u dnešní Vyžlovky. Některé zdejší vsi zanikly již ve středověku, jiné až v době kolem třicetileté války. S touto druhou vlnou zániku je spojeno i zrušení nedaleké vsi Vojkov, ke kterému došlo zřejmě z podnětu majitele panství (knížete z Lichtenštejna) či jeho

úředníků. Z této vsi pocházejí některé kachle ve sbírkách říčanského muzea. Se zpustnutím vsí nezmizely pouze vlastní domy, ale i zahrady, rybníky či cesty. V bezprostředním okolí Říčan prakticky nelze v terénu identifikovat pozůstatky zpustlých vsí (například Lehovice, Přestavky, Nesvačily...), východně ovšem brzké navrácení lesa na území zpustlých osad umožnilo alespoň částečné zachování jejich reliktnů (Dolánky, Lažany...).

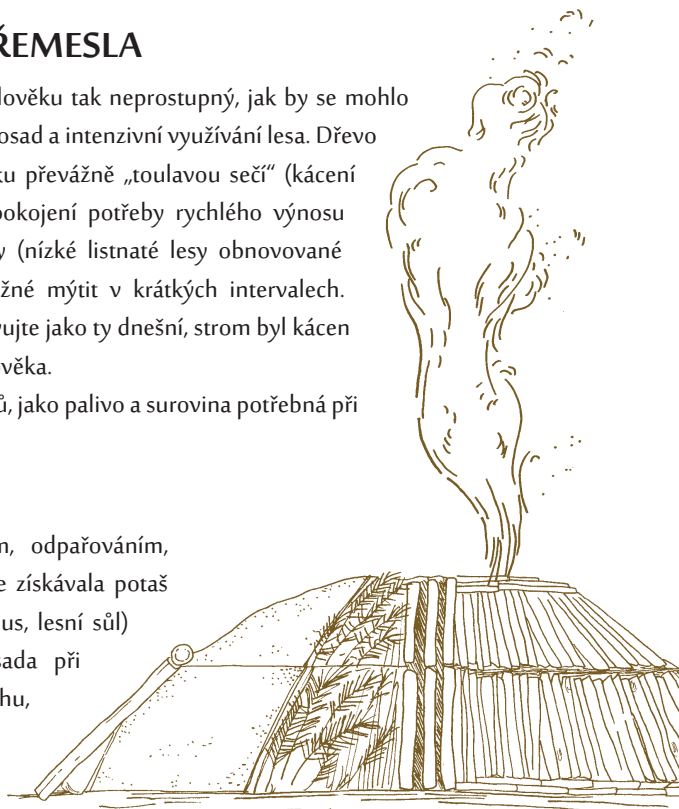
UHLÍŘI A DALŠÍ LESNÍ ŘEMESLA

Zdejší les nebyl od vrcholného středověku tak neprostupný, jak by se mohlo zdát. Svědčí pro to silná koncentrace osad a intenzivní využívání lesa. Dřevo se těžilo až do pokročilého novověku převážně „toulavou sečí“ (kácení vybraných stromů). Z důvodu uspokojení potřeby rychlého výnosu dřeva vznikaly tzv. výmladkové lesy (nízké listnaté lesy obnovované obrůstáním pařežů), které bylo možné mýtit v krátkých intervalech. Středověké pařezy si však nepředstavujte jako ty dnešní, strom byl kácen přibližně ve výšce pasu dospělého člověka.

Těžené dřevo sloužilo ke stavbě domů, jako palivo a surovina potřebná při výkonu lesních řemesel:

Draslářství

Pálením popele, jeho vyluhováním, odpařováním, kalcinací a případně další rafinací se získávala potaš (uhlíčitán draselný). Potaš (draslo, flus, lesní sůl) našla široké uplatnění jako přísada při výrobě skla, barev, střelného prachu, mýdel a dalších produktů.

Vyobrazení výroby dřevěného uhlí v jámě ⁽⁴⁾

Uhlářství

Postupným několikadenním doutnáním s omezeným přístupem vzduchu vznikalo v milířích dřevěné uhlí. Výroba dřevěného uhlí byla od 19. století nahrazována průmyslovou těžbou uhlí kamenného.

Dehtářství

Technologie výroby dehtu je obdobná jako výroba dřevěného uhlí, rozdíl je v zaměření na odlišnou fázi pyrolýzy (tepelného rozkladu) dřeva. Uhlíře zajímala pevná a dehtáře kapalná fáze. Klasické dehtářské pece byly zahlobeny do země. Dehet se v podobě kolomazi používal jako mazivo.

Smolařství

Ze živých stromů se získávala smolná pryskyřice, pak opět nastupovalo tepelné zpracování. Smůla se používala jako těsnění (například dřevěných sudů, lodí).

Koptářství

Neúplným spalováním dřeva získaný kopt (saze) sloužil k přípravě černé barvy.

UHLÍŘI

Mezi lesními řemeslníky bývali uhlíři nejváženější. V 16. století se však jejich postavení změnilo, v očích společnosti klesli na úroveň nájemných dělníků. V 18. a 19. století se společenský kredit uhlířů ještě zhoršil, stali se z nich podivíni z lesa, chudí a divocí lidé žijící mimo lidskou společnost.

O přítomnosti uhlířů v okolí svědčí například místní název „Na Uhlíři“ (uvedený na mapách II. vojenského mapování před polovinou 19. století). Od něho pochází jméno kopce dnes známého jako „Uhlíř“.

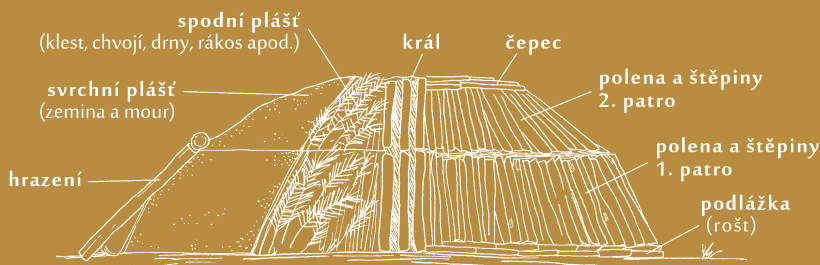
Milíř

Na modelu milíře je možné nahlédnout do procesu získávání dřevěného uhlí. Při stavbě milíře se nejprve doprostřed umístí svazek dlouhých tyčí, kterému se říká král. Do krále se navrší drobné větévky a jiný rychle hořící materiál, poté následují na výšku stavěné kusy kmenů (budoucí dřevěné uhlí).

Celá hromada se přikryje vrstvou chvojí a utěsní směsí hlíny, popela, mouru a drnů. Po zapálení milíř několik dnů prohořívá a doutná, přičemž vzniká dřevěné uhlí. Pro jeho výrobu lze použít kteréhokoli druhu dřeva, měla by se však zachovat druhová skladba (rozdílná tvrdost či vlastnosti jednotlivých dřev působí při výpalu problémy).

Milíř i model milíře vytvořil Jiří Kadera.

MILÍŘE

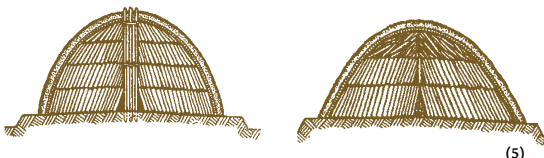
Proměňování dřeva v uhlí probíhalo zprvu v zemních jamách. Jednalo se o okrouhlé cca 1 metr hluboké jámy, do kterých se dřevo navrstvilo. Po zapálení se přikrylo hlínou a drny. Během postupného procesu vyhořívání byly dle potřeby pro omezený přístup vzduchu dělány tzv. dýmníky. Tento způsob, i když zdokonalený, se na území Čech vyskytoval v určité míře ještě i v novověku.

Skutečné nadzemní milíře se u nás využívaly prokazatelně již ve středověku, byť jejich počátky jsou zahaleny mlhou. Něco nám však napovídá samotný název, který vzešel z německého „Meiler“, lze tedy předpokládat přenos této techniky výroby dřevěného uhlí z německého prostředí.

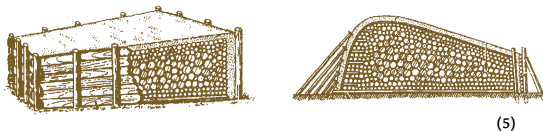
V lesích provozované milíření se provozovalo buď jako stálé (tj. řadu let na témže místě) nebo toulavé (milíře se stavěly dle potřeby co nejbližze zdroji dřeva).

Existují dva základní typy milířů:

stožaté mají kruhovou základnu a tvar připomínající polokouli (ve střední Evropě nejobvyklejší)

ležaté často mají obdélníkový půdorys a tvar tupého ležatého klínu

Zkuste dle výše psaného zhodnotit, který typ milíře je vystaven v naší expozici.

VČELAŘENÍ

V okolí hájovny můžete vidět tyto exponáty:

Klát - vytvořil Lukáš Gavlovský

Tradiční úl - vytvořil Pavel Hebert

Úl typu Uhříněvák (Budečák)

- darovala Karla Matysová

Starší typ nástavkového úlu - daroval Radim Karásek

Úly včelařům usnadnily přístup k medu a dalším produktům včel (vosk, mateří kašička, propolis, pyl, jed), zjednodušily péči o včelstva a umožnily detailní poznání včel. S úly se setkáváme již ve starověkém Egyptě.

BRTĚ A BRTNÍCI

Brtníci obírali o med včelstva nacházející se v dutinách stromů, tzv. **brtích**. Už Slované ovládali způsoby, jak odebírat plásty medu - **strdí**, aniž by ničili včelstva. Známe i techniku upravování brtí. Protože včelám škodila zima,

Nejstarší jeskynní malba zpodobňující získávání medu (starší doba kamenná - Španělsko)

brtník zmenšil venkovní otvor zamazáním hlínou. Naproti otvoru, kterým létaly včely, vyřízl část kmene s kůrou, aby mohl vybírat plástve. Tato část se dala nasadit zpět a byla omazána hlínou či smolou.

Brtníci také dlabali dutiny ve stromech a zřizovali tak **umělé brtě**. Otvory dělali nejčastěji 6 m nad zemí, aby se k nim ztížil přístup medvědům. Brť mohla být chráněna i pastí. K některým brtím se brtník dostával po laně, žebříku či zářezech v kmeni. Na podzim brtníci vybrali vždy polovinu medu. Aby je včely nebodaly, vykuřovali včelstvo pomocí **hliněného dýmáku** a **pomazávali se hlínou**.

VČELNÍCI

Medaření dle Komenského ⁽⁶⁾

stromů se pak vyráběly skutečné úly nazývané **špalek** či **peň**. Úly si lidé zdobili. Mezi složitější způsoby patřila řezba lidského obličje nebo postavy světce. Klasický dřevěný úl prošel postupnými úpravami. Ze zadem přístupného úlu se přešlo na patrové nástavkové úly. Koncem středověku se u nás kromě dřevěných úlů vyskytují i **úly ze slámy** (tzv. **košnice**).

Včely nedávaly lidem pouze med, který byl ve středověku používán jako hlavní sladidlo, ale i **vosk** na svíčky a masti nebo surovinu pro výrobu **medoviny**.

Později se špalky s hnízdními dutinami přenášely do blízkosti obydlí. To je počátek včelníků, dnešní včelařů. Lesní brtnictví a chov domestikovaných včel však po celý středověk existovaly paralelně.

Včelníci si brtě upravovali, čímž vznikl **klát** - kratší kmen s otvorem pro vybírání medu.

Z rozřezaných

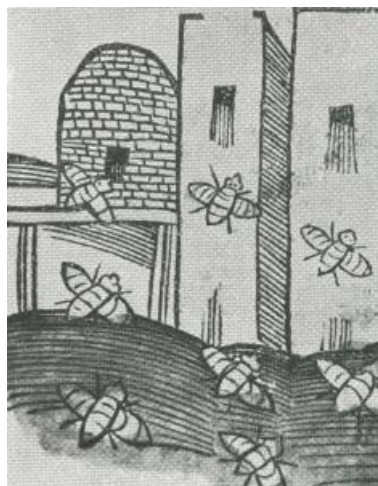

MEDOVINA

U Slovanů byla medovina nejoblíbenějším nápojem. Perská kronika Země světa píše: *"Slované ... nemají vinnou révu, ale velmi mnoho medu, ze kterého připravují víno a podobné nápoje. Jejich nádoby na víno jsou vyrobeny ze dřeva a jsou tam lidé, kteří každoročně naplní až sto takových nádob."* O medovině veršuje i Dalimil ve vyprávění o dívčí válce, stejně tak jako považuje její nadměrné pití za příčinu porážek za Přemysla Otakara I.

Medovina se vařila tak, že se nechal med rozpustit v hrncích v polovytopené peci a svrchu se sebral vosk. Pak se med přidával do kotle s horkou vodou a povařil. Přitom se do kotle vložil pytlík s chmelem.

Někdy se sbírala z povrchu pěna. Po vychladnutí se obsah přelil do hliněných nádob. Zakvašoval se starým vínem nebo medovinou. Medovinu vyráběli i specializovaní řemeslníci - „medníci“. Postupně výrobci medoviny ubývalo, mezi lidem se šířila obliba vína a hlavně piva.

Dřevověz vyobrazující včely z poč. 16. stol. (7)

VČELAŘSKÉ ORGANIZACE

Ze 14. století jsou známy doklady o existenci **včelařských cechů**.

Organizované včelařství má v **místním regionu unikátní tradici**. „Včelařská jednota v Uhříněvsi“ založená roku 1872 patří mezi nejstarší včelařské spolky a ve své době byla v Čechách třetím největším. Měla vlastní truhlárnu, která produkovala **specifický typ úlu** (uhříněveský).

Včelařský spolek pro Říčany a okolí vznikl 13. září 1908. Členem místního spolku byl od roku 1920 **Otakar Brenner** (1886-1975), významný spolupracovník včelařských časopisů, autor řady příruček i dlouholetý předseda českých včelařů. Ve své činnosti pokračuje spolek až dosud, jako Základní organizace Českého svazu včelařů Říčany. S jeho členy i včelařením se můžeme seznámit též během akcí říčanského muzea. Díky předsedovi říčanských včelařů Františku Lehovcovi je také možné studovat rozsáhlou včelařskou literaturu uloženou nyní v Muzeu Říčany.

VENKOVNÍ PEC NA CHLEBA

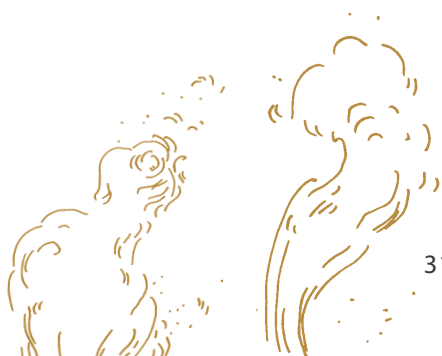
Venkovní pec na chleba byla postavena na Říčanské hájovně na jaře roku 2013 v rámci projektu „Řemeslo má zlaté dno“.

Během historického vývoje se setkáváme se dvěma základními typy pecí. Původně vznikaly tzv. **kruhové pece** především na černém kontinentě, odkud se postupně šířily do Evropy. Jak se pece dostávaly do dalších koutů světa, ukázalo se, že je potřeba pece zastřešit. Kruhové pece se tak začaly postupně prodlužovat, až vznikly tzv. **válcové pece**. Nakonec se začaly pece přesouvat i dovnitř obydlí.

Venkovní pec na Říčanské hájovně je ukázkou **obecní pece**, která sloužila více rodinám. Veřejné obecní pece původně sloužily nemajetným občanům, kteří neměli dost peněz na to, aby si postavili doma pec vlastní. Obvykle se na pečení domlouvalo více rodin a hospodyňky přinášely k vyhřáté peci připravené vykynuté těsto v ošatce a odnášely si upečený chléb, který vydržel i týden. Veřejné pece se nacházely v obcích a osadách po celé Evropě. Tam, kde nebyly veřejné pece, se chodilo peci za poplatek k rodinám, které pece měly. V Čechách a na Slovensku se ve veřejných pecích v některých osadách peklo ještě na počátku 2. poloviny 20. století.

V chlebových pecích se topí tvrdým **dřevem listnatých stromů** přímo v prostoru pece. Dřevo jehličnatých stromů není z důvodu velkého obsahu tříslovin a karcinogenních odpadních látek vhodné. Jakmile se pec zhruba po 2 hodinách roztopí, vyjmou se vyhořelé uhlíky, pec se napaří vodou a sází se do ní bochníky chleba. **Chleba se peče při 250 °C asi 1 hodinu.** Do naší pece se vejde **20 bochníků chleba.**

KDE BÁTAT O ŘÍČANECH

LITERATURA

Ke studiu historie a tradic regionu je možné využít kromě monografií věnujícím se jednotlivým obcím zejména sborníky: Studie a zprávy, Středočeský vlastivědný sborník, Středočeský sborník historický, Průzkumy památek, Památky středních Čech, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka atd. Přínosem jsou i novinové články na historická a „vzpomínková“ témata publikované např. v českobrodských novinách vydávaných Jozefem Miškovským (Naše Hlasy vycházely již od roku 1881). Řada prací se vztahem k regionu je k nalezení i v odborných sbornících nadregionálního významu jako etnografický Český lid apod.

ARCHIVNÍ MATERIÁLY

Jiným zdrojem poznání jsou archivní materiály uložené v různých archivech. Často v nich při bádání narazíte na písemnosti, které dosud nebyly nikdy zpracovávány a publikovány (či jen v omezené míře). Co se lichtenštejnských lesů a vůbec správy místních panství týče, musíte se vypravit do **Státního oblastního archivu v Praze**, kde naleznete fondy velkostatků Uhříněves, Kostelec nad Černými lesy a další (případně do Moravského zemského archivu v Brně, kde se nalézají materiály bučovické lichtenštejnské registratury). Ve Státním oblastním archivu v Praze se taktéž nalézají farní matriky (jejich digitální kopie jsou postupně k dostání prostřednictvím internetu).

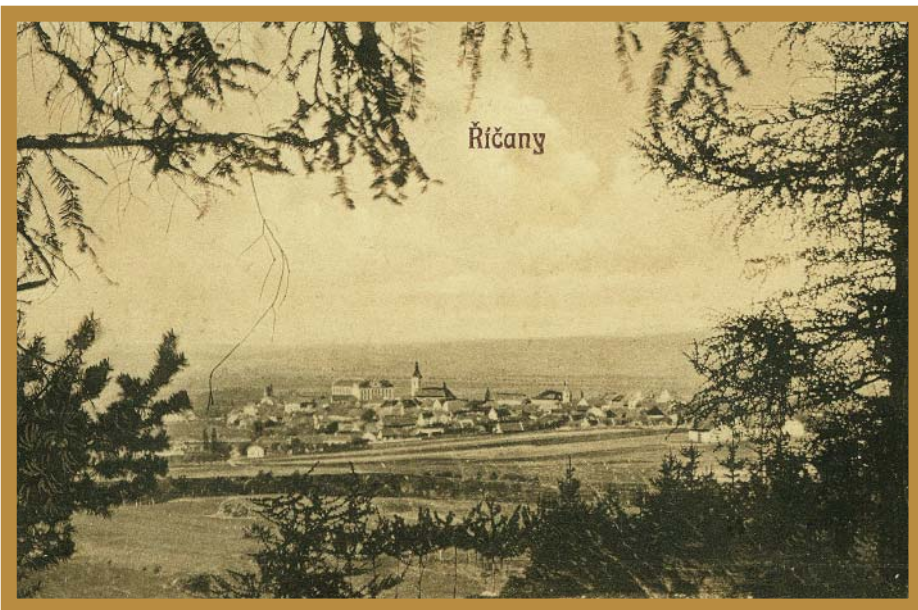
Většina dalších archiválií se vztahem k říčanům (fondy města, fary, cechů, spolků, organizací apod.) je uchovávána ve **Státním okresním archivu pro Prahu-východ se sídlem ve Zdibech-Přemyšlení**. Konkrétní jednotliviny jsou uloženy v Národním i jiných archivech.

Muzeum Říčany ve svých sbírkách uchovává mj. přibližně 100 kartonů archivního materiálu všeho druhu - od pozůstalostí místních osobností, přes písemnosti zdejších prvorepublikových řemeslníků a živnostníků, archiválie divadelních a jiných spolků, mapy, plány, výkresy a mnoho dalšího.

Výlet v lese - fotografie z počátku 20. století (foto: archiv Muzea Říčany)

Pohled z lesa na Říčany - pohlednice z počátku 20. století (foto: archiv Muzea Říčany)

ROZHOVOR O HÁJOVNĚ A LESE

s Vladimírem Broukalem ze Světic

CO VÍTE Z HISTORIE ZDEJŠÍCH LESŮ?

Původně všechno bylo pánů z Lichtenštejnu od Uhříněvsí po Kostelec n. Č. lesy. Za minulého režimu je spravovaly státní lesy, lesní závod Zbraslav, který se později sloučil a přešel pod LZ Konopiště. Po vydání restitucí to je město Říčany, jsou tu ale i soukromé majetky, majetky pražského magistrátu a svatovítské kapituly. Co se honitby týče, býval Říčanský les honitbou honební myslivecké společnosti Říčany – Kuří až do roku 1962. Po roce 1962 se vznikem nového zákona o myslivosti a vytvořením honiteb o výměře větší než 500 ha byla část Říčanského lesa spolu s pozemky honebního společenstva Tehov a Tehovec pronajmuta závodní myslivecké společnosti ROH tramvajové vozovny Praha 10. Okresní úřad v Říčanech uznal honitbu, ale museli být přijati ostatní myslivci, kteří byli z Tehova, Tehovce a Svojetic. Počátkem sedmdesátých let se pak sloučili v rámci JZD Světic do jedné honitby, která je v podstatě stejná dodneška.

KDO BYDLEL NA HÁJOVNĚ U SVĚTIC?

Vím, že tady v hájovně bydlel pan Jaroslav Pačes, což byl lesník, který se poté přestěhoval do Světic. Zemřel v roce 1941, to mu bylo šedesát. Na hřbitově ve Věstarech má náhrobek. Další lesník zde byl pan Pochylý. Poté též bydlel ve Světicích. Po druhé světové válce tu bydlel lesník pan Merxbauer s manželkou a dvěma dcerami. Následně po panu Merxbauerovi se sem přistěhoval pan František Vobrátíl, který dnes rovněž bydlí ve Světicích. Za jeho působení došlo k rekonstrukci hájenky, úpravě zahrady a k velice pečlivé práci na lesních porostech. Později si tu pamatuji již jen na jistého lesního dělníka, ale ten tu spíš přežíval, než bydlel.

JAK VYPADAL AREÁL HÁJOVNÝ?

Já si pamatuji za pana Merxbauera velká kachlová kamna a velkou kuchyň. A jak je v současné době umístěna dětská lesní školka a týpí, tak tam bývala za pana Merxbauera také lesní školka, ale ze sazenic. Celé to bylo oplocené plaňkovým plotem, aby na to nešla zvěř. Po zrušení školky jsme zde několik let vypouštěli bažanty, později jsme plochu oseli a vzniklo krásné zvěříní políčko.

JAKÉ BYLO OKOLÍ HÁJOVNÝ?

Tady dole je taková louka, která je v současnosti plná buřeně a děsně mokrá. Tam se říká Srnčí palouček. A za tím paloučkem býval pěkný kus potoka a na tom potoce obrovský množství raků. Co my jsme se nachytali raků. To byli raci potoční, ale jaký mackové. Pak tam je ten rybníček u Thomayerky, ale to je nový, to tam udělali kvůli zalévání, na ty raky to ale nemělo vliv. Raci zmizeli současně s obrovským množstvím průmyslových hnojiv používaných v zemědělství. Co se železniční trati týče, původně měla vést rovně, z Řičan přes Tehov na Mnichovice. Tehovský sedláci se ale vzbouřili, že po jejich pozemcích žádný železný oř nepojede, a proto je ve Světicích zatáčka a zastávka. A ty pešuňky [náspy] podél trati ty byly pěkně vysekaný, každým rokem hrabaný.

SROVNAL BYSTE SVÉ ZKUŠENOSTI S LESEM V MINULOSTI A NYNÍ?

Dřív to bylo tak, že se těžilo spíš míň, než víc. Zásoba dřevní hmoty je velká, zde nejsou přetěžené porosty. Doba obmýtí je pořád toho smrku 80-100 let. Je to však, jako když uzraje obilí, také se musí sklídit. A jak byl les vyčištěný! Protože všechny babky chodily a ořezávaly stromy. To suchý, to všechno bylo pryč. Byla bída a ony neměly čím topit. Tak to bylo kolem války. Hajnej to nerad viděl a vyháněl je. Věděl, že do tý otýpky si ukradly vždycky něco navíc. Každá z žen měla vyčleněno, kde a do jaké výšky může řezat. Co se samotěžeb týče, nad hájenkou je úsek, který se jmenuje Borovíčko. Každý dostal díl k vykácení, ale v podstatě jediný, co z toho měli, byla ta chvoj. No jo, ale když jeli domů, tak pod tou chvojí to už tam měli pořádný ouřezky schované.

A ZVĚŘ?

V této oblasti bylo hodně bažantů a zajíců, srnčího moc ne a vůbec zde nebyla zvěř černá. První černou zvěř jsme ulovili tady za Říčanským lesem v roce 1973. Dnes je to častá zvěř, ale ostatní drobná zvěř je na minimálních stavech. Ještě tak v roce 1967 se ulovilo v Říčanském lese na jednom honu skoro 90 zajíců a 20 bažantů. Dnes tu již bažanty a zajíce vůbec nelovíme. Hodně zvěře se drželo kolem Olivovny. Louky byly vysekávány. Kde je tam dnes škola, dříve bylo pole. Na okolních polích bylo hodně koroptví. Lišek je dnes hodně, ale byly i dříve.

DOŠLI SEM NĚKDY JELENÍ?

Ne, to ne, tady bylo srnčí, zajíc, bažant, králik. Králíků bylo hodně, ale teď tady nejsou. Ale byl tu los, a dokonce dvakrát. V roce 1975 v lednu mezi Světicema a Stránčicema u Holýho vrchu přejel vlak ráno losici. Přijeli jsme pro ní, zavolali ochranáře, okresní národní výbor. Pak někdy v roce 1988 či 1989 jsme stáli v září u kulturáku ve Světicích a najednou koukáme, jak zespoda po poli, dnes tam jsou domy, přichází losí tele, tj. mládě. My jsme stáli u toho kulturáku, mládě šlo po asfaltu na hřiště. To nebylo oplocené. Na konci hřiště, kde jsou lavičky, stála losí kráva, losice. Mládě přišlo k ní, spolu odešli do lesa a už jsme je nikdy neviděli. Nebyl jsem sám, vidělo to spoustu lidí. Tady býval tah losů z Polska na jihočeskou pánev.

JAKÉ ZDE LZE SPATŘIT ZAJÍMAVÉ PTACTVO?

Káně, jestřáb, krahujec, poštolka. Když mi bylo asi třicet, právě v tom Borovíčku jsem dvakrát viděl dudky. Sovy jsou tady běžné. Hnízdí zde puštík, sýček, sova pálená, výr je v revíru také k vidění. Sám jsem ho zde viděl za život několikrát, dvakrát i mrtvého pod dráty elektrického vedení, jednou u Světic a jednou u Otic. Velkou škodu nám dělají krkavci.

NĚJAKÉ DALŠÍ VZPOMÍNKY NA DĚTSTVÍ VE SVĚTICÍCH?

Převážná většina malozemědělců nebo kovozemědělců, ti byli přes den zaměstnáni, odpoledne po práci přišli, vzali krávu a jeli na krmení. Měli dva tři hektary, a to je živilo. Dali nějaký brambory, oves, jinak tady nic moc nebylo. Chovaly se kozy, prasata, krávy, králíci, slepice. A bezstarostné dětství!

**Na následujících stranách najdete
pracovní a inspirační listy pro děti
i dospělé.**

Les jako zdroj tradice

Venkovní expozice na Říčanské hájovně

Nápovědu hledejte na tabulích expozice.

1. Komu patří stopy?

.....
veverka, liška, kanec

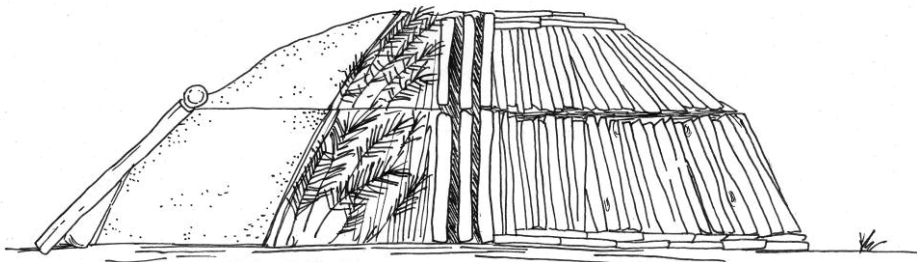
- Zjisti, jaká další zvířata v lese v okolí hájovny žijí:
- Která zvířata tu dříve žila a dnes už je nepotkáme:
- Ve kterém roce byl zastřelen poslední vlk:
- V každém lese žije mnoho drobných zvířátek, mezi nimi i mravenci. Zkus najít v okolním lese mraveniště a pozorovat, co si mravenci nosí za potravu. Pozorování zapiš:

2. Kam letí včela?

- Zjisti, který úl na obrázku se jmenuje košnice a z čeho se vyrábí:
- Jak se jmenuje květina na obrázku u včely:
- Z čeho včely tvoří tmavý lesní med:
 - a) z pylu z květů lesních keřů (např. maliníku)
 - b) z medovice (sladká šťáva vylučovaná mšicemi)
 - c) ze šťavy z pupenů smrku
- Pozoruj na zahradě a na louce u hájovny, jaký další hmyz létá na kvetoucí rostliny. Pozorování zapiš:

3. Najdi a označ na nákresu milíře, čemu se říká král.

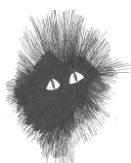
- Na co se dřevo změní po spálení milíře?
- Zjisti, co v lese dělal řemeslník zvaný smolař.

4. Vyhledej v okolí listnaté stromy. Nakresli list a plod. Zkus je pojmenovat (použij klíč).

- Čím káceli stromy lidé v době kamenné?
- Zjisti, jak se lišilo kácení ve středověku od dnešního:

5. Vymysli příběh o zániku vesnice Vojkov.

- Zjisti, jak se jmenovali poslední tři hospodáři, kteří ve Vojkově žili:

© Muzeum Říčany 2014

 muzeum
ŘÍČANY

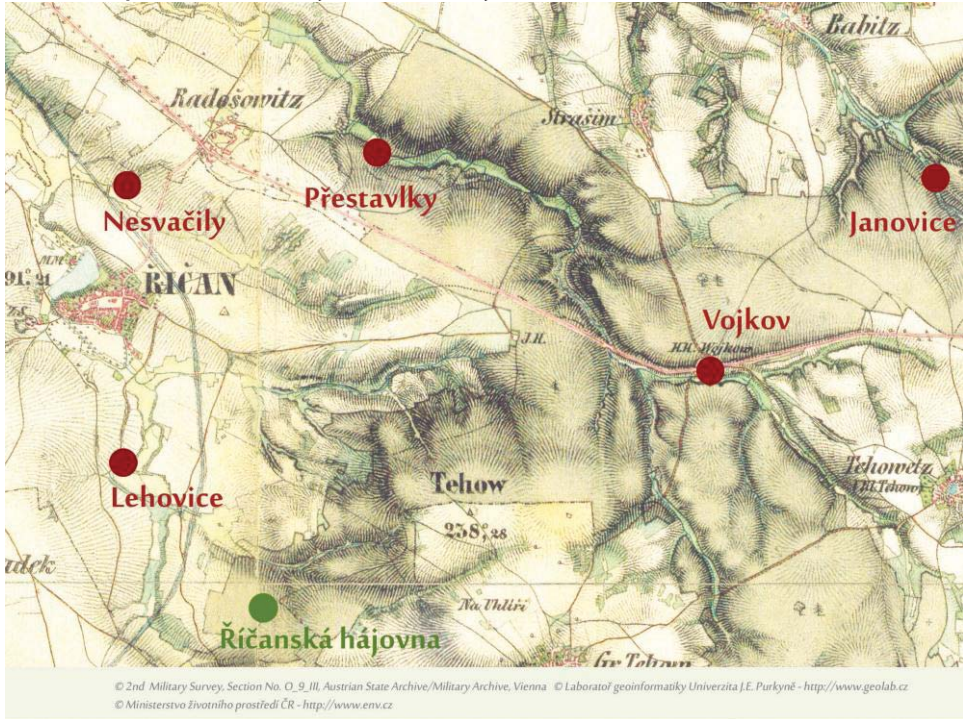

Les jako zdroj tradice

Venkovní expozice na Říčanské hájovně

Líbila se vám expozice? Chcete se dozvědět něco navíc? Máme pro vás několik tipů.

Jděte se podívat, co zbylo ze zaniklých vesnic.

mapa zaniklých vesnic v nejbližším okolí

Na místě zaniklých vsí zkuste vyhledat, kde vesnice ležela. Sledujte:

- stopy v terénu po cestách a polích
- existující vodní toky, pozůstatky již zrušených rybníčků a nádrží

Našli jste něco zajímavého? Nález zdokumentujte a kontaktujte Muzeum Říčany.

Vyzkoušejte recept na „med“ nebo některý z bylinných čajů.

„Med“ ze smrkových výhonů

1 kg mladých smrkových výhonů

3 celé citróny chemicky neošetřené (bio)

1,5 l vody

1,5 až 2 kg cukru

Omyté výhonky vařte ve vodě s nakrájenými citróny cca 30 minut.

Nechte louhovat do druhého dne, sceďte, přidejte cukr a za stálého míchání vařte, dokud směs nezíská konzistenci medu. Za horka plňte do sklenic, otočte víčkem dolů a nechte vychladnout.

Čaje z lesních bylin

Bylinné čaje byly v minulosti základním léčebným prostředkem, na který bychom ani dnes neměli zapomínat. Bylinky používejte čerstvé i sušené, při sběru se nesmí zapařit (sbírejte za sucha do košíku).

Nedoporučuje se pít dlouhodobě čaj z jednoho druhu byliny, některé bylinky mohou škodit malým dětem (máta).

Listy:

- jahodníku (podporuje trávení)
- maliníku (průjmy)
- ostružiníku (průjmy)
- kopřivy (močové cesty)

Květy:

- lípy (při kašli a nachlazení)
- černého bezu (při nachlazení)

Máte nějaký osvědčený recept z lesních bylin? Napište nám ho. Recept zveřejníme na webových stránkách Muzea Říčany.

© Muzeum Říčany 2014

Rýdlova 271/14, Říčany

tel: 323 603 161

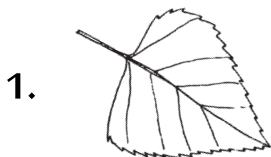
<http://www.ricany.cz/muzeum>

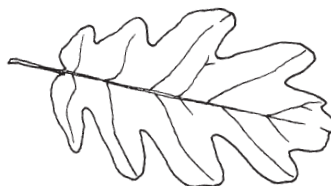
Les jako zdroj tradice

Venkovní expozice na Říčanské hájovně

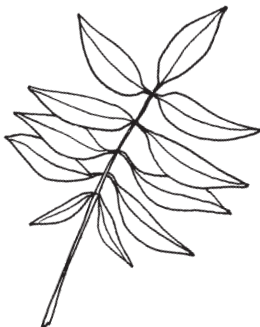
POZNEJ LISTY

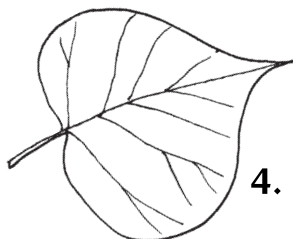
2.

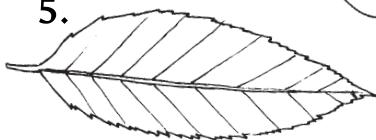
3.

4.

5.

6.

7.

8.

ŘEŠENÍ

1. bříza

Je pionýrská dřevina, to znamená, že jako první strom roste na pasekách a připravuje tak podmínky pro pomalu rostoucí stromy. Sladká **březová míza** se používala v lidovém léčitelství.

2. dub

Běžný strom našich lesů. Roste pomalu, je dlouhověký. Ze žaludů se dříve mlela **mouka** a vařila **káva**, jsou oblíbenou pochoutkou zvířat, prasat, veverek a sojek.

3. jasan

Roste roztroušeně na půdách s dostatkem živin. Snáší dobře seřezávání, mladé větve se dříve používaly jako **krmivo pro dobytek**. Z pevného a pružného dřeva se vyráběly násady na náradí, luky nebo lyže.

4. lípa

Roste roztroušeně ve smíšených lesech. Měkké lipové dřevo používají řezbáři, květy se sbírají a suší na bylinkové čaje. Je **medonosná**.

5. habr

Hojný nenáročný strom. Listy jsou dvojitě ostře pilovité, na rozdíl od listů buku, které mají okraj bez zoubků. Z habru se vysazují husté **živé ploty**.

6. olše

Roste v okolí vody, na zamokřených půdách. Zpevňuje břehy potoků a rybníků. Na stromech zůstávají až do jara **dřevnaté šištice**, semena ukrytá v šišticích jsou oblíbenou potravou čížků.

7. buk

Dobře snáší stín. Často se setkáváme i s čistými porosty, bučinami. Z bukvic se dříve **lisoval olej** a pražila **káva**, loupaná semínka se jedla jako pochoutka.

8. javor

Roste roztroušeně v listnatých lesích. Tvrdé a trvanlivé dřevo se používá k výrobě nábytku a **hudebních nástrojů**.

© Muzeum Říčany 2014

 muzeum
ŘÍČANY

Rýdlova 271/14, Říčany

tel: 323 603 161

<http://www.ricany.cz/muzeum>

MÍSTO PRO VAŠE POZNÁMKY:

stopa Brvouna

SEZNAM VYOBRAZENÍ

- (1) Cestopis tzv. Mandevilla, 15. století (SMETÁNKA Z.: Legenda o Ostojovi, Praha 1992)
- (2) Brněnská právní kniha, po r. 1331 (SMETÁNKA Z.: Legenda o Ostojovi, Praha 1992)
- (3) WILKOWSKI R.: Rodzimy Kościół Polski Statut - Historia - Założenia programowe - Kult - Etyka - Obrzędy, broszura programowa 2013
- (4) Biringuccio, 1540 (HLÁVKA J. – KADERA J.: Historie železářství a uhlířství v Českém lese, Planá 2010)
- (5) MATYÁŠ K. a kol.: Lesní těžba – II. díl, Praha 1962
- (6) KOMENSKÝ J. A.: Orbis pictus, Praha 1854
- (7) ČERNÝ J.: Kniha lékařská, kteráž slove herbář aneb zelinář, Norimberk 1517

Veškeré neoznačené fotografie a ilustrace pochází z archivu a zdrojů Muzea Říčany.

Vydalo: Muzeum Říčany v roce 2014

Kolektiv autorů: Mgr. Martin Hůrka, Mgr. Kateřina Čiháková, Ing. Monika Semotánová,

Ing. Edita Ježková, Mgr. Jakub Halaš

Fotografie: Mgr. Jakub Halaš

Grafická úprava: Ing. Monika Semotánová

Tisk: MV Print & Graphics, Říčany

